

Üçüncü sene

On ikinci sayı

DARÜLFÜNUN
İLAHİİYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

Tarihî, içtimaî, dinî, felsefî

Eylül — 1929

İstanbul — Şehzadebaşı
Evkaf Matbaası
1929

Aşağı cemiyetlerde zihin fonksiyonları [1]

Birinci fasıl

İptidailerin idraklerinde mâşerî tasavvurlar ve bu tasavvurların sirri vasfı

I

Aşağı cemiyetlerin mâşerî tasavvurlarını idare eden en umumî kanunları aramaya başlamadan evvel, bu tasavvurların esaslı vasıflarını kısaca tayin etmek, ve böylece hemen hemen ictinap edilmez olan iphamın önüne geçmek ihtimal faydasız olmayacaktır. Zihin fonksiyonlarının tâhlilinde kullanılan tâbirler feylosofların, ruhiyatçıların, mantıkçıların bu tabirleri bizim cemiyetlerimizde gördükleri ve târif ettikleri gibi olarak bu fonksiyonlara tatbik edilmiştir. Vakıa bu fonksiyonların bütün insan cemiyetlerinde aynı olduğu kabul edilirse, bu halde hiç bir müşkülât yoktur: “vahşiler,”e yetişkin olmakdan ziyade bir çocuk zihniyeti isnat edilmek şartıla, aynı tâbirler her tarafta kullanılabilir. Fakat bu mavzuadan vaz geçilirse-ve bizce bu mevzuanın değru olarak meydana konmadığına gayet kuvvetli sebepler vardır - o halde bizim zihin fonksiyonlarının tâhlili için kullanılan târifler, taksimler, tasnifler, bunlardan başka türlü olan fonksiyonlara artık yaramaz, Ve bilakis, bir karışıklık ve hata menbai olur. Henüz yeni olan iptidailerin zihniyetini tetkik için, ihtimal yeni tâbirler lâzımgelecektir. Hiç olmazsa, kabul edilen bir çok tâbirler şimdiye kadar gösterdiği mevzudan başkâ bir mevzu için kullanıldığı vakit, alacağı yeni mânânın nevini tayin etmek lâzımdır

İşte mesela “*mâşerî tasavvurları*, *Représentations collectives*,” tâbirinin hali bu kabiledendir.

Vakıaları heyecan, hareket, zihne ait olmak üzere tasnif eden şimdiki ruhiyat dilinde “tasavvur, *représentation*,” bu son makuleye konmusdur. Bununla nefis bir şeyin mefhumunu “*Idée*,” yahut hayalini “*Image*,” edinmek suretile bir bilgi vakıası anlaşılır. Vakıa zihin ha-

(*) “*Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*,” den alınmış olup mukaddime bırakılmışdır. H. n.

yatının şeniyetinde, her tasavvurun meyillerle alâkası olduğu, ve bir hareketi husule getirdiği yahut izale ettiği inkâr olunamaz. Teçrit vasıtasıyla tasavvurun bu nusurları ihmal edilir ve yalnız bildirdiği mevzu ile olan asıl nisbeti muhafaza olunur.

İptidailerin tasavvurları diyince böyle anlaşılacak lâzımgelmez. Bunların zihin faaliyeti, eşyanın hayallerini yahut mefhumlarını, bu hayallerin ve mefhumların dâvet ettiği yahut bunlar vasıtasıyla dâvet edilmiş olan hislerden, heyecanlardan, ihtiraslardan mustakıl olarak, o zihniyette ayrıca mûlahaza etmek mümkün olabilmek için pek az tefrik edilmiştir. Hele bizim zihin faaliyetimiz çok ayrılmış olduğundan ve bu fonksiyonları tahlil bize alışkın geldiğinden dolayı, tasavvurlarda heyecan ve hareket unsurları *temamlayan cüzler* olan mürekkip haletleri, muhayyilenin bir cabalamasıyla, şeniyetleştirmek bizim için çok müşkül olur. Bize öyle geliyor ki bu haletler gerçekten tasavvurlar değildir. Gerçek, bu tabiri muhafaza etmek için, mânâsını değiştirmek lâzımgelir.

İptidailerde zihin faaliyetinin bu şeklini sade yahut hemen hemen sade zihin yahut bilgi hadisesi değil, belki pek müterekkip bir hadise öyle ki bizce asıl “tasavvur,” onlar tarafından boyanmış, resim edilmiş heyecan ve hareket vasfından diğer unsurlarla karışmış olarak bulunur, ve bundan dolayı, tasavvur edilmiş eşyaya nisbetle başka bir vaziyet tezammün eder.

Sonra bu mâşerî tasavvurlar, pek çok kerre, fert tarafından kendi hassasiyeti üzerine son derece tesir etmeye salih bazı ahval vasıtasıyla kazanılmışdır. Hele bu hal ferde bir insan haline inkılap ettiği, mensup olduğun cemiyet zümresinin şuurlu bir âzâsı olduğu, ve zümrenin süluk merasimi onu yeniden hayata attığı, zümrenin hayatına tealluk eden esrar ona münkeşif olduğu; hatta bazı kerre sinirlerini son derece harekete getiren çetin imtihanlara tabi olduğu zaman intikal eden tasavvurlar hakkında şahidir. Bu tasavvurların heyecan kuvvetinin şiddetinde mubalağa etmek müşkül olacaktır. Mevzu sadece nefis tarafından mefhum yahut hayal suretinde elde edilmiş değildir; ahvale göre korku, ümit, dinî dehşet, müsterek bir asıl ile birleşmek hararetili arzusu ve ihtiyacı, hâmi bir kuvvete olan ihtirash münacat bu tasavvurların ruhudur, ve bu tasavvurları edinenleri bunlar hem aziz hem korkunç, ve asıl mukaddes kılar.

Buna, bu tasavvurların devir devir âdeta fiil mevkiine konduğu merasimleri, seyircilere bu heyecanları ifade eden hareketlerin çok bilinen sirayet eserini, son derece yorgunluğun husule getirdiği fevkalade sinirli hareketi, danslar, tasarruf ve vecit hadiselerini, nihayet

bu mâşerî tasavvurların heyecan vasfını canlandıran ve ifrata vardıran her şeyi ilave ediniz: âyinlerin fasılasında bu tasavvurlardan birinin mavzvuu“ iptidâî „nin şuurunda birdenbire zuhur ettiği vakit, hatta o vakit yalnız ve sakın olsa bile bu mevzu asla renksiz ve ehemmiyetsiz bir hayal halinde çıkmaz. Hemen onda bir heyecan dalgası kabarır, vakia âyin esnasıedaki kadar şiddetli olmaz, fakat onu ihata eden hisler altında zihin hadisesi kaâp olacak kadar kuvvetlidir. Biraz aşağı derecede olarak diğer mâşerî tasavvurlarda da aynı vasıf vardır, mesela, nesilden nesile masallar ve hikâyeler ile intikal eden ve zahirde çok muhtelif gözüken adetleri, teamülleri tanzim eden tasavvurlarda da bu vasıf vardır. Çünkü bu teamüllere hürmet edilir ve onlar kendilerini kabul ettirirler, bu da onlara ait olan bu mâşerî tasavvurların emir mahiyetinde olup sırf zihnî vakialardan temamilen başka türlü olmalarından dolayıdır .

Görülüyorki iptidainin mâşerî tasavvurları bizim mefhumlarımızdan temamilen farklıdır. Bir taraftan aşağıda göreceğimiz gibi mantıkî vasfı haiz değildir. Diğer taraftan, kelimenin tam mânâsıyla, sırf tasavvur olmadıkları için bunlar yalnız iptidainin şimdiki halde bir şeyden edindiği ve hakikî olduğuna inandığı hayali ifade yahut tezammün etmez, belki ümit ettiği ve korkduğu bir şeyi, kendisinden zuhur eden bir fili yahut kendisine tesir eden bir fili de tezammün eder. Buda eşyaya ve ahvale göre değişen gizli bir tesir, bir hassa, bir kuvvettir, fakat iptidâî için daima şeniyetli ve kendi tasavvurunun tamamlayıcı cüzünü teşkil eder. İptidâî cemiyetlerdeki zihin faaliyetinde bu kadar büyük bir mevki tutan mâşerî tasavvurun bu umumî hassasını bir kelime ile ifade etmek için bu zihin faaliyetine sirrî“*Mystique*„ diyeceğim . Bu kelimeyi, daha iyisini bulamadığımdan dolayı, oldukça farklı olan, bizim cemiyetlerimizdeki dinî sirrillğe “*mysticisme*„ benzetmek için değil, belki şeniyetli olmakla beraber, duyguların idrak etmediği kuvvetlere, itikat hakkında denilip “*Sirrî, mystique*„ diye sıkı bir surette târif edilen mânâda olarak kullanacağım .

Diğer tâbirle, iptidailerin üzerinde hareket ettikleri şeniyet de sirridir. Onların mâşerî tasavvurlarında hiç bir mevcut, hiç bir şey , hiç bir tabiat hadisesi bize görüldüğü gibi değildir. Bizim bunlarda gördüğümüz hemen bütün şeyler onların nazarından kaçır, yahut onlara göre ehemmiyetsizdir. Buna mukabil bunlarda bir çok şey görürler ki biz görmediğimize emin oluruz. Mesela , Totemcilik şeklindeki cemiyete mensup olan bir iptidaiye göre her hayvan, her nebat, hatta yıldız , güneş ay gibi her şey bir totemden , bir sınıftan, bir ikinci sınıftan bir cüzdür. Binaenaleyh, her birinin kendi totemi, kendi sınıfı,

kendi ikinci sınıfı âzası üzerinde ıktıdarı, mahsus âlâkâyı haizdirki onlara karşı mükellefiyetleri, diger totemler ile sirrî münasebetleri V. S haizdir . Hatta bu şekli haiz olmayan cemiyetlerde bâzı hayvanlara ait mâşerî tasavvurlar [eğer vesikalarımız tamam olsaydı ihtimal bütün hayvanlara] sirrî vasfı haizdir. Mesela Huinchole, lerde: “kartal, şahin gibi uçmaları kuvvetli olan bâzı kuşlar her şeyi işitir ve görürler, bunlar sirri kudretleri haizdirki bu kuvvet onların kanatlarına, ve kuyruklarına yapışkıdır. Bu tüyler Şamanda bulununca onu da her şeyi, yerin altında geçen, üstünde geçen her şeyi görmeye ve işitmeye, hastalara şifa vermeye, ölüleri değiştirmeye, güneşi yere indirmeye, V. S muktedir kılar . , Cherokees , ler : “Balıkların insanlar gibi cemiyet halinde yaşadıklarına, suyun içinde onların köyleri, yolları olduğuna, ve akıllı mevcutlar gibi kendilerini sevik ve idare ettiklerine inanırlar. Keza hastalıkların hususile rumatizmanın avcılara kızan hayvanların yaptığı sirrî tesirden ileri geldiğini düşünürler, onların hekimlik ameliyatı bu itikadı gösterir .

Cenubi Afrikada Malezyada timsah, başka yerde kaplan, pars, fil, yılan hakkında bu suretle itikat ve amel olunur, ve hayvanların kahraman sayıldıkları masallara bakılacak olursa her iki dünyada memeli hayvanlar, kuşlar, balıklar, hatta böcekler yoktur ki fevkalade sirrî hassalar kendilerine isnat edilmiş olmasın .

Bundan başka hemen bütün iptidai cemiyetlerde ava, balık avına refakat eden büyümlü ameller ve merasim, ve avın yahut balığın öldüğü zaman keffaret kabilinden yapılan âyinler hayvanlara ait olarak mâşerî tasavvurlara dahil olan sirrî kudretleri ve hassaları vuzuhla gösterir .

Nebatlar için de böyledir : bu hususda Spencer ve Gillen taraflarından tasvir edilen *İntichiuma* âyinlerini söylemek kifayet eder , bunlardan maksat nebatların salim bir mahsul vemesini sirrî bir tarzda temin etmektir , ziraate müteaalık menasikin inkişafı [ki kara ve deniz avlarının âyinlerine tevafuk eder], nefakalarının hepsini yahut bir kısmını toprağın ekilmesinden bekleyen her yerdeki iptidai cemiyetler böyle yaparlar-ve nihayet mesela Hindistanda Somaya, Huichollerde Hiküli gibi makaddes ağaçlara isnat olunan fevkalade sirrî hassalar bu kabildendir .

İnsan cismi de böyle mulahaza olunurmu ? Her âzânın kendine mahsus sirrî bir mânâsı vardır . Bunu pek çok münteşir olan yamyamlık fiilleri ve insan kurbanı menasiki isbat eder [mesela Miksiqu'a da] . kalp, akciğer, karaciğer' gözler, iç yağı, ilik v. s. bunları yiyen kimselere filan yahut filan sıfatı vereceği itikat olunur . Vücudün de-

likleri, cismin çıkardıkları, saçlar, tırnak kırıntıları, meşime, son , kan ve cismin diğer mayileri büyüdü bir takım tesirleri haizdir . Bütün bu şeylere ait mâşerî tasavvurların sirrî bir kudreti vardır , bunlara ait her tarafda münteşir ibadetler ve itikatlar bu kudrete tealluk eder . Yine hayvanların ve nebatların bazı kısımları hususî bir takım hassaları haiz dir . Bâzı yaşayan her şey muzur bir sirrî kudredt ile muttasıftır . “ Malezya’da *Badi* ismi fena melek gibi , yaşayan her şeye musallat olan fena bir umdeye verilir. Von de wall bunun her hangi bir şeyden çıkan muharrip yahut sihri bir tesir gibi tasavvur ediyor . Mesela görülen bir kaplanın, yahut altından geçilen zehirli bir ağacın, kudurmuş bir köpeğin salyasının, işlenen bir filin tesirleri gibi . ,

Mevcut olan her şeyin sirrî hassaları olduğundan ve bu hassalar hâsselerimizin bize verdiği vasıflardan daha ziyade ehemmiyetli olduğundan canlı mevcutlar ile cansızlar arasını tefrikde iptidailerin bizim gibi alâkaları yokdur . Filvaki, iptidaf zihniyet bu farkı çok kerre ihmal eder . Mesela, şekli yahut vaziyeti iptidainin gözüne çarpan bir taş mefruz olan sirri kuvvetinden dolayı derhal kudst bir sıfat alır. Bunun gibi derelerin, bulutların, ruzgârların mümâsil kudretleri tanınır. Mekânin kitaları, istikametleri [başlıca noktalar] sirrî mânâyı haizdir . Avusturalyada yerliler bir yerde toplandı mı her kabile ve her kabilenin her totem zümresi mekânın filan yahut filan noktasıyla olan sirrî alâkasıyla işaret edilmiş bir mahalli işgal eder . Şimalî Amerikada da aynı vakialar görülmüşdür . Zuni’lerde ve Avusturalyada ve umumiyetle mevcudiyetlerini tehlikeye düşürecek derecede mütemadi bir kuraklık hüküm süren bütün cemiyetlerde yağmur, şimşek, gök gürültüsü timsallerinin dinî âyinlerde na kadar mühim roller oynadıklarını tafsile hacet görmeyeceğim. Loango’da “Bafiouti,lere göre yer, üzerinde kendilerinin hayatı oynanan bir sahneden daha fazla bir şeydir . Arzda fail bir umde vardır ki yerden çıkar , her şeye nüfuz eder , mazı ile hali birleşdirir ... yaşayan her şey yerden onun kuvvetini istiare eder.. bununla beraber mâbudlarından kendilerine gelen bir malikâne nazarile baharlar ... yer mukaddesdir. , Şimalî Amerika yerlilerinde de aynı itikat vardır : toprağı sürmeyi küfür telekki ederler; toprağın sirrî kudretini inciterek tehlikeye düşmeden ve kendi üzerlerine en fena musibetleri dâvet etmeden korkarlar .

Keza, insanlar tarafından yapılan ve daima kullanılan eşyada da sirrî hassalar vardır, ve ahvale göre iyi ve kötü bir hale inkılap eder. Bu vakia zuni’ler yanında yaşayan ve onlar tarafından kendilerinden atedilmiş olan ve kayret verir bir müşahede ve fevkalade bir zihin mülayemetile nihayet onlar gibi düşünmeye başlamış olan Gushing,

tarafından izah edilmiştir. Diyorki : „zuni’ler umumiyetle iptidai kavimler gibi imal edilen eşyanın nebatlar gibi , kışın uyuşup kalan hayvanlar gibi uyuyan insanlar gibi yaşadıklarını tasavvur ederler. Bu bir nevi sağır hayattır . Bunula beraber kudretli ve kabiliyetli bir suretde mukavemet ederek munfail bir tarzda işlemeye, gizli tarikler vasıtasıyla fail bir tarzda hayır ve şerri husule getirmeye muktedirdir. Kezâ onların tanıdıkları canlı mevcutlar, mesela şekillerine göre hareket eden hayvanlar gibi-kuşların kanadları vardır uçarlar, balıkların misbahları vardır yüzerler, dört ayaklı hayvan kaçar ve sığırar v.s -insanların yaptıkları eşya da aldıkları şekillere göre muhtelif fonksiyonlar icra eder. Bundan şu çıkar ki şeklin en küçük kısmı bile esaslı kısmın haiz ola bildiği hususî ehemmiyeti haizdir .

„İşte pençe uçlarının bunyesindeki başkalık şunu gösterir ki ayı kendi avını boğarak yakalar, halbu ki pars avını pençesine geçirir. Bunun gibi evde kullanılan filan yahut filan kap, ok, topuz, bütün silahlar kendi şekillerinin ince noktalarına göre „iktidar”ı haizdir . Bunlar bunun için daima muflaka o şekilde yapılır. Bundan başka eşyanın şekilleri yalnız onlara bir iktidar vermekle kalmaz, o kuvvetlerin mahiyetini ve derecelerinde tahdit eder. Luzumu gibi yapılmış, yâni daima olduğu gibi aynı suretle imal edilmiş olan eşya çok emniyetle aynı suretle istimal olunur. Balık kendi misbahlarıyla uçmayacağı gibi kuş da kanatlarıyla yüzemez, yahut mesela ördek gibi ayaklı olması lazıngelecektir. Tıpkı bunun gibi bir kap eskiden beri olduğu şekilde, vazo o gibi vazoların yaradığı mutat olan işlerde kullanılır, ve yeni bir şeklin haiz olabileceği meçhul kuvvetleri ihraz edeceğinden korkulmaz. ”

Gushing,e göre iptidai kavimlerce sanatlarının ve zenaatlerinin mahsullerini süsleyen süslerin en küçük kısımlarını da ihtiva eden bu şekillerin fevkalade bir suretde devamı bu suretle izah olunur. İngiliz guyan’nda yerlilerin imal ettikleri bir çok şeylerde dikkata değer bir meharete gösterirler, fakat aslâ tadilat yapmazlar. kendilerinden evvel babalarının yaptığı tarzı çok sıhhatle muhafaza ederler., Bu cihet den-diği gibi basit bir âdet neticesi ve bu kavimlere mahsus bir muhafaza-kârılık fikrinden ileri gelme değildir. Bu eşyanın sirri hassalarına olan fail bir itikadın vasıtasız bir muhassalası olup bu hassalar onların şekillerine merbutdur, ve bu vasıta ile o hassalara temellük olunur, fakat eğer şeklin en ufak bir cüzü değişir ise o hassa insanın konturolundan kaçar. zahirde çok ehemmiyetsiz gözüken değişiklikler tehlikeler tevliit eder, ve düşman kuvvetleri karehete getirir, onun amilinin ve ona mensup olanların helâkini mucip olur.

Kezâ, toprağa insan elile yepılan her türlü değişiklikler, bir inşâ, demir yol döşenmesi, bir binanın yıkılması yahut sadece şeklinde bâzı değişiklik yapılması çıkıntı ilavesi v. s en büyük felaketlere sebep olur. Groot, derki: „eğer bir adam birdenbire hasta düşer, yahut ölürse onun âilesi eşyada bulunmakda olan nizamı değışdiren yahut onun mülkünde bir tâdilât husule getiren bir kimseyi onun mesuliyetile itham etmeye hazırlanırlar...

Bu vakialar ve buna ilave olunacak diğerk bir çok benzer vakialardan çıkan netice şudur: iptidailer hiç bir şeyi bizim gibi idrak etmezler. Mademki onların yaşadığı içtimâî muhit bizimkinden başka türlüdür. onların idrak ettikleri dış alemde farklıdır. Şüpesiz onlar da bizim gibi aynı hasselere aksine yanlış hükümeer olmasına rağmen umumiyetle bizimkinden daha az incelmış-ve beyin cihazında da aynı bünyeye malikdir. Fakat, mâşerî tasavvurların onların idraklerine ithal ettiği şeyleri hisaba katmak lâzımgelir. Onlara kendini arz eden şey ne olursa olsun, ondan tefriki kabil olmayan sirrî hassaları haizdir, ve filhakika iptidailerin nefsi o şeyi görünce o hassayı ondan ayırmaz.

İptidaiye göre bu kelimeye bizim verdığımız mânâca , asıl maddî vakia yokdur . Akan su , esen ruzğar , yağan yağmur , her hangi bir tabiat hadisesi , bir ses , bir renk , bunları asla bizim gördüğümüz gibi görmez . yâni diğerk hareketlere merbut olarak husule gelmiş sabık ve tâli mürekkep hadiseler olarak görmez . Maddî kütlelerin mevkiini değıştirmesi bizim âzâmız gibi onun âzâsı tarafından da temamilie görülr ; mevcut eşya sabık tecrübelerle göre temamilie mâlumdur , hulasa bütün fizik - ruhî vetireler bizde olduğu gibi onda da vaki olur . Fakat , mahsulu kezâ müterekkip şuurun bir haletinde inkişaf etmişdiki o şurda mâşerî tasavvurlar hakim olur . İptidailer bizim gözümüz gibi gözlerle görürler , fakat aynı nefis ile idrak etmezler . Denebilir ki onların idrakleri menşei içtimâî olan tasavvurlardan husule gelen az çok kalın bir tabaka ile kuşatılmış bir nüve ile inşâ edilmişdir . Bu mukayese oldukça kaba olmakla beraber temamilie doğru değıldir . Çünkü bu nüve ile onu ihata eden tabaka hakkında iptidainin ufak bir hissi bile yokdur , onu tefrik eden biziz . Biziz ki zihin itiyadlarımıza göre onu tefrik etmemizlik edemeyiz . Fakat , iptidaiye göre müterekkip tasavvur kezâ fark edilmemiş olarak kalır .

Böylece, müşterek idrake varıncaya kadar iptidailerle bizim zihniyetlerimiz arasındaki fark meydana çıkar . İptidailerin zihniyeti mâşrî tasavvurlardan dolayı temamilie sirrîdir , bizzat sirrîdir ki her idrakın temamlayıcı cüzünü teşkil eder . Bizim zihniyetimiz ise hiç olmazsa etrafımızda bulunan eşyanın ekserisi hakkında böyle olmadan kurtumuşdur . Hiç bir şey bizim ile onlara göre bir birine benzer değıldir .

Bizim cemiyetimize mensup , bizim dilimiz ile konuşan bir insan için onların tarzında düşünme bilmek önüne geçilmez müşkülât gösterir. Onlarla na kadar çok beraber yaşanırsa gittikçe o kadar onların zihniyet tarzlarına yaklaşılr, ve gayet iyi anlaşılır ki onlara temamilen benzemek mümkün değildir.

İmdi bâzılarının yaptığı gibi, iptidailerin hasselerine yahut muhayyilesine çarpan eşyayı gizli kuvvetle büyüdü hassalarla , bir nevi ruh yahut hayat umdesile tedai ettirir ve onların idrakleri ruhculuk itikadile son derece mahmûldür demek doğru değildir . Onlarda tedai yoktur . Eşyanın ve mevcudatın sırrı hassaları iptidainin haiz olduğu tasavvurun tamamlayıcı cüzüdür ve o anda o tefrik edilmez bir küldür . Vakia,daha sonraları içtimaî tekâmülün bir diğer devresinde bizim tabiat hadisesi dediğimiz şey , itikat unsurları müstesna olarak , idrakin yeğane muhtevası olmaya inkılap eder . Fakat bu “ tefrik ” vaki olmadıkça idrak farksız bir nokta olarak devam eder . Buna „ terkip teaddüdü , Polysynthetiqu „ dene bilir . Bâzı aşağı cemiyetlerin konuştuıkları lisanlardaki kelimeler gibi .

Bunun gibi her ne vakit filan tabiat hadisesini kendine bildirmek için iptidai ne gibi izahda bulunmaya mecbur olur diye bir mesele meydana konmak istenirse bir çıkmaza sapılmış olur . Hatta meselenin ifadesi batıl bir farziyeyi tezammün eder . Çünkü böyle düşünmek o nefsin de hadiseleri bizim gibi idrak ettiğini zanetmektir . Onun mesela uykuyu , rüyayı , hastalığı , ölümü , yağmuru alelede gördüğünü ve illiyet umdesine göre bunları izah etmeye uğraşdığını tehayyül etmektir . Halbu ki iptidailerin zihniyetine göre bizim bu lafza verdiğimiz mânâyâ göre tabiat hadisesi mevcut değildir .

Onlar için bunun izahını aramaya ihtiyaç yoktur . O izah onların mâşerî tasavvurlarının sırrı nnsurlarında mündemiçdir . İmdi meseleyi şöyle çevirmek lâzımdır . Aranacak şey , hadiselerin tefsirini husule getirecek mantık amelîyesi değildir . çünkü o zihniyete göre tefsirinden ayrılmış olan hadise asla kendini arzetmez . Hadise nasıl oldu da ayrıca münfehim olmak için bidayetde muhat olduğu terekküpden sıyrıldı ve tamamlayıcı cüz olarak bulunmakda olan unsur sonradan bir “ izah ” mahiyetini aldı , işte aranacak şey budur .

II

Iptidailerin idraklerinde mâşerî tasavvurların haiz oldukları fevkalade mevki onlara sade bir sırrı sıfat vermek neticesi için değildir . Aynı illetin diğer bir neticesi olarak bu mâşerî tasavvurlar bizimkin-

den başka türlü teveççüh etmiş “*orientè*,” bulunurlar. Bizim idraklerimiz, muhafaza ettiği şeylerle olsun, ihmal ettiği şeyler ile olsun muayyen şerait dairesinde hadiselerin daima tekrar zuhuruna itimat etmek gibi bir alâka ile muayyendir. Bu hadiselerde mümkün olduğu kadar en çok bir surette şeyce kıymete, ve binaenaleyh bu şeycelige muzur yahut faydasız olan her şeyi bertaraf etmeye meylolunur. Bu noktai nazardan iptidai bizim gibi idrak etmez. vakia, o andaki amelî bir alâka olan bâzı ahvalde çok az farklı olan intibaları tefrik etmek, onların bakâsına ve ihtimal hayâtına ait olan filan şeyin yahut filan hadisenin haricî işaretlerini tanımak için biz onları çok dikkatli, çok meharetli buluruz. [Mesela Avusturalyalıların gece yağan çığın nelerinde toplanabileceğini bilmekdeki maharetleri, ve bu neviden diğer vakialar.]

Bu kadar ince olan bu idraklerin terbiye ve hafıza sayesinde olduğunu bir tarafa bırakalım, terbiye ve hafıza umumiyetle ahvalin pek büyük bir ekseriyetinde iptidailerin idraklerinde şeyceliği azaltacak unsurları atack yerde, mevcudat ve hadisatın sirrî hassaları üzerine, gizli kuvvetler üzerine, saklı kudretler üzerine nazarı tesbit etmeyi men etmez.

Pek mâlûm bir vakiadır ki iptidailer, ve hatta oldukça ilerilemiş cemiyet âzası olup henüz ilk zihniyeti oldukça muhafaza etmiş olan fertler tersim edilmiş, hâk edilmiş, yahut yontulmuş mevcudatın suretlerini bizzat o mevcudatın kendisi gibi şenî telakki ederler. Groot, der ki çinlilere göre mevcudat ile mevcudatın suretlerinin müşareketi sahiden bir ayniyete inkılap eder. Resim edilmiş hâk edilmiş bir suret modeline çok yaklaşınca yaşayan şenî bir “atler ego,” su, onun ruhunun bir makâmı’ daha iyisi, o şeyin bizzat kendisi olur ...

Şimalî Amerikada Mandan’lar katlin tarafından yapılan resimlerin, modelleri gibi canlı olduğuna ve hayât umdesinden bir cüzünü onlara verdiğiine itikat ederler.

Bir yerli onun hakkında şöyle şikâyetle bulunmuş : „ Ben biliyorum bu adam kendi kitabına bizim bizonlarımızdan bir çoğunu koydu, çünkü ben orada idim, o vakittenberi biz yiyecek bizan bulamayoruz.,,

Kezâ, bir çok yerliler, kendi resimlerinin yapılmasını istemezler, çünkü bu kendi mevcudiyetlerinden bir cüzünü emniyet edip vermek onu alacak her hangi birinin sır saklayıcılığına vermek olur. bunlar kezâ bir resmin yanında bulunmaktan korkarlar. çünkü canlı bir şey olduğu için muzur bir tesir yapabilir telakki ederler,

Cizvit misyonerleri derlerki : „ biz otellerimize Saint Ygnace’ın ve SaintXavier, nin resimlerini koyardık, onlar bunlara hayretle bakarlar,

İlâhiyat : 4

bunları canlı şahslar zan ederlerdi ; bunların *Ondaqui* [fevkattabia mevcutlar, *Wakan'ın cemi*] : hulasa insan mahiyetinin fevkinde tanıdıkları şey olup olmadığını sorarlardı. Keza *Ondoqni* lerin evi mukaddes sandık olup olmadığını ve otelin etrafındaki süsleri kullandıklarını sorarlardı .”

Kezâ orta Aferikada duvarlara resimler asılı olan odaya girmekten çekinen yerliler gördüm , sebebi *Masoka* ların [ruhlar] bulunması idi., Aynı muharrir kendi fotoğrafının alınmasına müsaade edip bir kaç ay sonra hastalanan reisin hikayesini anlatır. Onun arzusu üzerine kılşe İngiltereye gönderilmişdi . Hastalık, fotoğraf pılakının üzerine gelen bir ârızaya isnat edildi .

Bundan dolayı suret modelin yerini tuta biliyor, ve onun hassalarını haiz oluyor. Loango'da meşhur bir büyücünün çıraqları üstatlarının resimlerini yaparak ve onlara onun kuvvetini ithal ederler onlara modelin ismini verirlerdi. İhtimal üstatlarına öldükten sonra onun canlı olduğu vakit yaptığı büyülü işlerde kullanmak için bizzat onun kendi yerine geçecek bir vekil imal etmeyi istemişlerdi.

Bu vakiaları çok kerre, yapıldığı gibi, sırf ruhiyat noktai nazarından hatıralar tedaisi ile izah etmek lâzımgelirmi? M. groot, ile birlikde bu haletde sade bir müşabeheti bir ayniyetden tefrik edememek kudretsizliğini söylemek ve iptidailerde kendi bebeğinin canlılığına inanan bir çocuk vehmi olduğunu kabul eylemek uyarmı? fakat ilk önce, çocuğun bnua temamilen kanâati olduğunu bilmek müşküldür. İhtimal onun inanması bir oyundur, ve büyük insanların tiyatrodaki olduğu gibi büyük heyecana maruz kalarak doğru olmadığını bildiği halde citti göz yaşları dökerek ağladıkları gibi samimidir. Bilakis şüphesiz olan şudur ki bahis ettiğimiz iptidailerin itikatları temamilen cittidir: bunların fiilleri bu bususda şahittir. Bir suretin “maddiyetle ve ruhiyetle,,bir modelin aynı sayılması nasıl olur?Bana göre bu ne çocukca bir zihin karışırması zafiyetidir, ne de ruhculuk ferziyesine göre safca bir tamimdir. Belki modelini idrakde olduğu gibi suretini idrakde de ötedenberi gelmekde olan mâşerî tasavvurlar ona aynı sirrî unsurları ithal ediyor.

İptidailerin suretleri böyle bizim gördüğümüzden başka türlü görmelerine sebep onların modellerini de başka türlü görmelerinden ileri geliyor. Biz modelde o şeyin sahiden şeyce vasıflarını ararız : mesela cismin şekli, büyüklüğü, buutleri , gözlerin rengi, yüzün hatları v. s gibi ; biz bunları surette tekrar husul bulmuş görürüz , ve biz bunları ancak modelden ona gelmiş görürüz . Fakat, idraki başka türlü müteveççih olan iptidaiye göre bu şeyce vasıfları bizim gibi elde etme-

si onca ne yalnız bunları göstermiş olur , nede çok ehemmiyetlidir; bu vasıflar çok kerre ona göre bir takım işaretler, gizli kuvvetlerin ve sirrî kudretlerin vasıtaları olup bütün mevcudat ve bilhassa canlı mevcudat gibi onda zahir olurlar . Binaenaleyh gayet tabi olarak bu mevcudun sureti de bizim şeyce dediğimiz ve sirrî kudreti haiz olan bu vasıfları arz edecektir .

Bize böyle garip görünen ayniyet iptidaiye göre tabiî bir suretde husule gelir . Bu , itikat ne kaba bir ruhî vehimden, ne de çocukca bir karıştırmadan ileri gelmez . İptidainin mevcudatı nasıl idrak ettiğini anlayınca suretleri de temamlile aynı tarzda idrak ettiğini görürüz . Mevcudatı idrak sirrî olmakdan kurtulunca onların suretleri de sirrî vasıfları kayp edecektir . Bu suretler artık canlı gibi zahir olmaz, bizim gördüğümüz gibi zahir olacaklar, sade bir suretde maddî olarak husul bulacaklardır .

İbtidailer kendi isimlerine de muşahhas, şeniyetli ve çok kerre mukaddes birer şey nazarile bakarlar . Bir çokları arasında işte bir kaç delil “Yerliler kendi ismine adı bir lakap diye bakmaz, belki kendi ferdiyetinden mütemayiz bir cüz, tıpkı gözleri yahut dişleri gibi bir sıfatla bakar . Cisminin bir tarafına yapılacak bir yara gibi ismine karşı yapılacak pir fenâlık ile de kendinin mutlakâ muztarip olacağına inanır . Bu itikada büyük atlas denizinden büyük okyanus denizine kadar muhtelif kabilelerde tesadüf olunur . ”

Garbî Aferika taraflarında “ insan ile ismi arasında şeniyetli maddî bir irtibat vardır . Bir insan ismi vasıtasıla cerh olunabilir . Bundan dolayı kralın asıl ismi gizlidir . Bunlara göre mustâmel olan ismi değil de, yalnız ferde doğduğu zaman verilen ismi onun şahsiyetinden pir kısmını başka bir yere nakle muktedir gibi mulahaza olunması garip görünebilir . Fakat, yerlilere göre kullanılan isim insanın asıl sahiden ismi değildir .

Bundan dolayı her türlü tedbirlere lüzum vardır . Ferdin kendi asıl ismi ne de diğerlerinin ismi telaffuz olunmaz, bilhassa ölmüşlerin ismini anmadan çekinilir ; çok kerre ölmüşlerin ismini tezammün edipde kullanılmakda olan isimler istimalden kalır .

Bir isme dokunmak o ismin sahibi olan insana yahut mevcuda dokunmaktır . Bu da onu musap etmek, onun şahsiyetini ihlal etmek yahut büyük tehlikeyi davet edecek şeyin zuhuru celp etmektir . Binaenaleyh bundan çekinilir , “Santal’lar avda bulunduğu vakit pars yahut bir kaplan görürlerse arkadaşlarına bir “ kedi , yahut aynı cinsden diğer bir isim ile bağırarak dikkatlerini celp ederler . ” Bunun gibi Cherokee’lerde bir kimse çingiraklı yılan tarafından ısırılırsa onu asla söylemez, böğörtlen ağacı tirmaladı der .

Hayâtının yeni bir devresine girerken mesela sülukü zamanında fert

yeni bir isim alır : tıpkı gizli bir cemiyete kabul olunduğu zaman olduğu gibi. Bir şehir yeni bir devre girdiğini göstermek için yeni bir isim alır : Yoda Tokyo olur . Bir isim asla alâkasız değildir, taşıyan kimse ile geldiği menşe arasında bir sıra nisbetleri tezammün eder . “ Bir isim akrabâlığı ve bundan dolayı himayeyi tezammün eder: ismin menşeinin teveççüh ve nüfuzu beklenir, bu menşein *insanlar* ve yahut ismi rüyada ifşa eden bir rüyet olması müsavidir. İmdi, bir isim ferдин iştiraklerini gösterir ; âdetâ onun seviyesini tesbit eder . ,”

İngiliz Colombiyasında isimler *stag names* [lakap] ı müstesna olmak üzere bizde olduğu gibi bir kimseyi diğerinden tefrik etmek için kullanılmaz , insanlara hitap etmek için de kullanılmaz . Bu isimler esasen tarihî ve sirrî vasıflarda karâbeti ve sülukleri gösteren lafızlardır . Bu isimler mahsus toplanmalar ve merasim için kullanılır . Aralarında konuşmak için *Salisk* kabileleri yerlileri diğer iptidâî kabileler gibi yaşa mutaallık [büyük kardeş, küçük kız kardeş v. s gibi] kelimeler kullanırlar .

Nihayet Groot'un işaret ettiği gibi çinlilerde “ isim ile o ismi taşıyan şahş arasında bir ayniyet görmek meylî vardır : bu meylî bir çok vakialar ile isbat edilmiş olarak suretler ve timsaller ile bunları, onların nefesine ihzar eden şeniyetleri tefrik etmekdeki iktidarsızlıklarını da gösterir ,”

Bu son mümaselet bana çok doğru gözüküyor, ve ben de M. groot'ül birlikde bu iki meylî aynı illetin izah ettiğini düşünüyorum. Fakat bu sebep çocukca bir hatıralar tedaisi değildir. Maşerî tasavvurlar mevcudatın idrakinde tamamlayan cüzü teşkil ettiği gibi onların resimlerinin ve onları gösteren isimlerin de tamamlayıcı cüzünü teşkil eder. Resmin şeniyeti aslının şeniyetile aynı sınıfdandır, yâni esasen sirrîdir; keza ismin şeniyeti de böyledir. Bir nokta müstesna olarak iki hal aynıdır; birinde bâsırâyâ hitap eden şey ikincide sâmiaya hitap eder; diğer şeyler için vetire aynıdır. İsimlerin sirrî hassaları mevcudatın sirrî hassalarından tefrik olunmaz. Bizim nazarımızda bir şahsın, bir hayvanın, bir ailenin, bir şehrin ismi sırf haricî bir yaftanın işaretinden başka bir şey olmayıp karışıklığa meydan vermeksizin o şahsın kim olduğunu, o hayvanın hangi neve ait olduğunu, o ailenin, o şehrin ne olduğunu tefrik ettirir. İptidainin nazarında mevcudu yahut şeyi bu gösterme ki bize göre ismin yegâne hizmetidir, ikinci derecede ve ehemmiyetsiz bir şey olarak kalır. Bir çok müşahitler ismin hizmetinin bu olduğunu bize açıkca söylerle, buna mukabil ismin bir çok hizmetleri vardır ki bizim isimlerimiz bunlardan tamamile mahrumdur. ismin hizmeti kendi totemi zümresi ile olan, çok kerre yeniden tecessüt eden atası ile olan, kendisine bir rüyada münkeşif olan ferdi totemi yahut

dahil olduğu gizli cemiyetleri muhafaza eden görünmez kuvvetler v. s ile olan karâbetini ifade eder. Bu nereden geliyor? pek açık olarak şundan ki mevcudat ile eşya iptidailerin zihniyetinde bu münasebetlerde mutazammın olan sirrî hassalardan âri olarak kendilerini arz etmezler. Onların isimlerinin vasıfları tabîî bir netice olarak o mevcudatın, o eşyanın vasıflarından teferru eder. İsim sirridir, nitekim suret de sirridir, zira mâşerî tasavvurlar vasıtasile bizimkinden başka türlü teveççüh etmiş olan eşyanın idraki sirridir.

Yukarda eşyanın şekillerine ait gördüğümüz Gushing'in nüfuzlu mulahazalarını isimlere de teşmil etmek mümkündür. İsimler iştirak ettikleri mevcudatın gizli kuvvetlerini tahdit ederler ve şarta muallak kılarlar. Bunların ilkâ ettikleri hisler, korkular, ve bu korkuların icap ettiği tetbirler v. s bundan ileri gelir. İmdi mesela basit bir kelimenin iptidai cemiyetlerin zihniyetinde aslâ ayrılmadığı sirrî nusurlara nasıl iştirak ettiğini bilmek değildir. O zihniyete mûtâ olan şey, isimle ifade edilen sirrî vasfa ait mâşerî tasavvurların mecmuudur. Asıl müsbet mesele, bu mâşerî tasavvurların nasıl yavaş yavaş zaiflayıp ayrıldığını, nasıl isme git gide sıkı bir surette „ merbut olan itikatlar ” şeklini aldığını, nihayet artık bizim cemiyetimizde gördüğümüz gibi farık bir işaretin basit bir hizmetinden başka bir şey kalmadığını teharri etmektir.

İptidai insan kendi ismi yahut sureti badar gölgesile de meşguldur. gölgesini kayp ederse tedavi edilmez bir surette kendisinin musap olacağını düşünür. Gölgesinin uğrayacağı musibet bizzat kendisine olmuş gibidir. Eğer gölgesi başkasının kuvveti altına girerse her şeyden kurkudur. Bütün memleketlerin halkıyatı bu neviden vakiaları halk arasına yaymıştır: biz bunlardan yalnız bâzılarını söyleyeceğiz. Fidji' adalarında, nitekim ona benzeyen diğer cemiyelerde olduğu gibi, bir kimsenin gölgesinde yürümek öldürücü bir söameden daha fenadır. Garpî Afrikada kâtiler bâzı kerre gölgesine batırılmış bir bıçak yahut bir çivi ile irtikap edilir. Eger mücrüm vaka esnasında yakalanırsa hemen idam olunur.

Çinde de gölge için aynı tetbirler alındığını groot, gösteriyor. „ Bir cenazenin tabutunun kapağı konacağı esnada orada bulunanlardan çoğu eğer pek yakın akabadan değillerse bir kaç adım geriye çekilirler, çünkü cenazenin tabuta girmiş olan gölgesine temas etmek sıhhat için muzur olduğu gibi uğursuz da sayılır. „

İptidailerce gölge idraki cismin idraki, suretin ve ismin idraki gibi sirrî bir idraktır, ve bu idrakde bizim asıl gölge dıdığımız, yâni mukabil tarafda aydınlanmış şeyin yahut mevcudun şeklini gösteren bir suretin yere düşen resmî, diğer bir çoklarının arasında bir unsur-

dan başka bir şey değildir . Binaenaleyh gölge idrakinde filan yahut filan tasavvurların nasıl birleştiğini yahut inzıam ettiğini aramaya mahal yoktur : bunlar idrakin tamamlayıcı cüzüdü . Bundan dolayı mesela çinlilerin hayâta velense kabiliyetli cismin bütün hassalarına iştirak eden gölge hakkında sirrî bir idrakleri olduğu için onu basit bir “ zıya ıyokılığ ” gibi tasavvur etemezler . gölge idrakinde sırf bir maddî hadise göre bilmek için böyle bir hadise fikrini edinmiş olmak lâzımgelir . Halbuki biliyoruzki iptidailerde bu fikir yoktur . onlara göre hiç bir şey gizli hassaları haiz olmaksızın idrak olunmaz, gölge de böyledir .

İptidailerin meşgûliyelerinde ehemmiyetli bir mevki işgal eden diğer bir sınıf vakialarda rüyalar dır . Rüya bizde uyku esnasında vuku gelen zihin fealiyetinin tezahuratı , az çok tertip edilmiş bir sıra tasavvurlar olup bir defa uyanınca rüya gören artık onlara itikat etmez, çünkü onların şeyce kıymeti yoktur . Buna mukabil rüyanın onlarca , bizce haiz olmadığı, bir mânâsı vardır . Onlar ilk önce rüyada uyanık iken olduğu gibi katî bir idraki hazır görürler . Fakat, bilhassa rüya onlara göre, ıstıkbâlın bir ihtarı, ve biraz daha ilerilemiş cemiyetlerde ruhlara , perilere mâbutlara bir iştirakdir . Rüya vasıtasıyla kendilerine mâlum olan şeylerin şeniyetine olan emniyetleri tamdır .

Bu hususda bir çok müşahedeler vardır . Mesela, Avusturalyada “ bir adam rüyasında bir diğerinin kendisinin saçlarına , yahut yediği yemeğin bir parçasına, hulasa kendisine ait bir şeye tasarruf etmiş olduğunu görür . Eğer bu rüya bir kaç defa vaki olursa artık şüphe kalmaz : o kimse doslarını toplar ve o diğer kimseyi rüyada çok gördüğünü hikaye eder ve o kimsenin kendisine ait bir şeye mutlakâ temellük etmesi lâzımgelir . ”

Şimalî Amerikada tabîî yahut müsleçlep rüyaların fevkalade ehemmiyeti vardır . Mukaddes bir şeydir ve mâbutların insanlara muratlarını bildirmeye yarayan bir vasıta gibi telakki olunur . Binaenaleyh bir rüya vasıtasıyla alelade gösterilen yahut emir edilen şeyi ifşa edecektir .

“Cherokee’ lerde bir kimse rüyasında bir yılan tarafından ısırıldığı vakit, yapılan tedaviyi yapması lazımgelir . yoksa alelade ısırma olduğu gibi şiş ve çiban ihtimal bir kaç sene sonra husule gelecektir .”

“ Bir muharip muharebede tutulup haps edildiğini rüyasında görür , ve bu meşum talii bertaraf etmek için uyanınca bütün doslarını çağırır ve bu felakette kendisine yardım etmelerini ve ona düşman gibi muamele ederek sahiden dostluk göstermelerini rica eder . Dosları onun üzerine atılırlar, çı çıplak soyarlar, kelepçe vururlar, âdet olan gürlütle ile sokaklarda sürüklenir, sehpâya çıkarırlar . O da

doslarına bu suretle yalandan esaretle artık bir daha sahiden esir olmayı bertaraf ettiğinden dolayı teşekkür eder..”

“Biri rüyasında kendisinin yalandan yakılmış olmasını kafi görme-yerek sahiden olarak esirlerin yapıldığı gibi, bacağının yakılmasını ister, cezânın sonlarına gelindiği vakit.. o yanıklardan kurtulmak için altı ay müddet lâzım gelir. ”

“Biri rüyasında kendi kulubesini yanarken görür, sahiden yanar görmeyince rahat edemez.”

Velhasıl, Spencer ile gillen’in dediği gibi “vahşinin rüyasında gör-düğü şey ona göre uyanık iken gördüğü şey gibi sahiden gerçektir.”

Bu vakiaları izah etmek için ruhî bir vehme isnat eden nazariye doğru sayılmaz. Bu nazariyeye göre iptidailer sahiden bir idrak ile alelaide yalandan fakat kuvvetli bir idraki birbirinden tefrik etmeye muktedir değildir. canlı bir tesavvurun bütün ahvalinde o tesavvuru şeyceleşdirmeye olan itikat husule gelecektir. Mesela ölmüş bir kimsenin zuhuru onun şimdi huzuruna inandırır. Bizzat kendini rüyada hareket ederek görmek, seyahat ederek görmek ruhun filhakika uyku esnasında cismi terk ederek oralara gittiğine kanaat ettirir.

Beyan olunan şu ruhiyat kanunu doğru olmakla beraber bu ka-nun iptidailerini rüyaları ve onlara ait teammüller tarzını kafi bir surette izah edemez. Çünkü evvela iptidailer rüya halinde kendilerine gelen idraklerle uyanık iken edindikleri idrakleri başka suretle yekdi-ğerine na kadar benzerse benzesin gayet iyi tefrik ederler. Hatta rüyaları muhtelif makuleler ayırır-lare ve onlara az çok kıymet verirler. Bâzı cemiyetlerin fena rüyaya, kirli rüyaya, meşum rüyaya, iyi yahut mesut rüyaya ayrı ayrı isimler verdiği müşahede olunmuştur, deme-ki iptidailer idraklere nevilerine göre itibar ederler. Şu halde iptidailer rüyada idrak ettiklerine onların sahiden rüy olduklarına inanırlar diyecek yerde onlar o idraklere inanırlar çünkü onlar rüyadır demek daha doğrudur.

Vakia rüyanın rüya olduğunu bildikleri halde ona itimat etmele-ri nasıl olur ? bu cihet ruhiyat mekanizmesinin basit filile izah oluna maz. Burada kezâlik iptidaiye göre idraki de rüyayı de bütün bütün başka bir şey telakki ettiren mâşerî tasavvuru hisaba katmak gerektir.

Bizim idrakimiz şeyce şeniyyetin ve yalnız bu şeniyyetin fehmine tevcih edilmiştir. bu idrak sırf nefisce bir kıymeti haiz olacak şeyi ihraç eder. Bu ise rüya ile tezat teşkil eder. Biz rüyada gördüğümüz şeyin uyanık iken gördüğümüz şey ile asıl müsavi olacağını anlaya-mayız.

Fakat iptidaide bu şiddetli tezat mevcut değildir. onların idraki-gördüğümüz gibi- başka suretle tevcih edilmiştir. Bizim şeyce şeniyyet

dediğimiz şey onlara göre elde edilemez sirrî unsurlarla birleşmiş, karışmış ve çok kerre onlara tabi olmuştur ki biz bu gün bunları nefisce kısmından sayarız. velhasıl, rüya da diğerleri gibi bir idraktır. bir nevi terekküpdür ki aynı unsurlar ona da dahil olur, aynı hissiyatı uyandırır, ve aynı file tahrik eder.

İşte bundan dolayı rüya gören ve rüyasına olan itikaddan dolayı kendi hayâtı tehlukeye düşen bir Amerika yerlisi bu rüya ile uyanık olduğu zaman edine bildiği ona benzeyen bir idrak arasındaki fark bilmez değildir. Fakat uyanık iken olan idraki ile onun rüyası ikisi de sırdır, bu farkın onca emniyeti yoktur. Bize göre idrakin sahiden şeyceliği onun kıymetini ölçer; onun nazarında bu telakki ikinci derecede kalır, yahut daha doğrusu onunla meşgul olmaz.

Bizce idrak olan şey iptidaiye göre onu her tarafa ihate eden, tasavvurlarında görülen ve his edilen unsurlardan ziyade onun şuurunda mevkii olan görümez ve his edilmez kuvvetlerle olan bilhassa irtibatlardır. Binaenaleyh, rüya aşağı ve aldatıcı bir idrak şekli değildir, bilakis mümtaz bir şekildir ki onda maddi görülen unsurların hissası asgarî derecede olarak görünmez kuvvetlerle olan irtibat temamilen vasıtasız ve son berece mükemml olur. Bundan dolayı iptidainin rüyasına olan itikat alelade idraakine olan itimade müsavi değildir. kaşif rüyaları husule getirmek için usul, ve mesela Şimalî Amerikalının rüyalarının samimiyetini ve kıymetini temin için bir teknik araması bundan ileri gelir; İşte, mesela süluk yaşında kendi ferdi totemini rüyasında görmeyi deniycek olan bir genç bir sıra tavsiyelere riayet ederek o rüyaya kendini hazırlamaya mecbur olur.

III

İptidailere göre bir de mümtaz idrakler vardır. Bizim idraklerimiz ile onların idraki arasındaki bu fark da kezâ sirrî vasıfıdan ileri gelir.

Bize göre bir idrakin şeyce kıymetini bildiren esaslı delaletlerden biri de şudur ki görülen mevcut yahut hadise aynı şartlar altında her kes nazarında da zahir olur. Yoksa mesela bir kimse hazır olan diğer bir çoklarının yanında muhtelif defalarda bir ses işitir, yahut bir kaç adım ötede bir şey görürse o kimsenin vehme kapıldığına, birsama tutulduğuna hüküm olunur. Bu noktada izan feylesoflarla temamilen aynı hisdedir.

Fakat, bilakis, iptidailere göre mevcudat ve eşyanın, hazır bulunan diğerleri müstesna olarak, bazı şahıslara zahir olduğu vakidir. Buna hayret edilmez ve gayet tabii görülür. Bu hususda müşahedeler vardır: Spencer ve Gillen tarafından görülen Avusturalyalılar güneşin geceleyin sabahleyin doğduğu yeri ziyaret ettiğine hüküm ederler. Mahir büyücüler gece güneşi orada göre bilirler, alelade insanların

güneşi orada görmemeleri sırf şunu isbat eder ki bunlar lâzım olan kuvvetlerle muttasıf değildirler, yoksa güneş orada bulunmamasından dolayı asla değildir..”

Aynı cinsden diğer cimiyetlerde olduğu gibi bunlarda da hekim-sihirbaz kendi hastalarından küçük bir şey çıkarır ki onu ameliyatı yapandan başkası göremez. “ Bir çok esrarlı teharrilerden sonra kendisi müstesna olmak üzere orada bulunanların hiç birine gözükmeyen ipliği bulur ve onu keser. Orada bulunanlardan hiç biri bu vakanın şeniyeti hakkında hiç şüpeye düşmazler. ”

Avusturalyalıların “kemik ile öldürmek,,dedikleri büyü ile mutazarrır kılmak da hiçbir kimse görmeksizin bir sıra karışık ameliyatla ikmal olunur: “ Musap olan kimsenin kanı görülmez bir tarzda, o kimseden büyücüye gelir, büyücüden de toplanacak olan mahalline gider. Aynı zamanda aksi bir hareketle bir kemik, büyülu bir taş büyücüden musaba gider. Bunlar hep görünmez bir tarzda vukubulur, ve o kimsede öldürücü bir hastalığa sebep olur..”

Şarkı sibiryada da aynı itikat vardır: “Bir çocuk tehlikeli bir surette hastalanırsa onun tepesinin bir köstebek yahut bir kedi şeklinde olan küçük bir hayvan Anokhoi tarafından ısırıldığına hüküm olunur. Şamandan başka kimse o hayvanı göremez..”

Şimalî Amerikada Klamatlarda hekim-büyücü bir hastaya çağırıldığı vakit bazı hayvanların ruhlarını muayene eder. Yalnız hekim-büyücü mesleğinde beş sene hazırlıkda bulunmuş olan kimseler bu ruhları görebilirler. Ve onlar bu ruhları bizim etrafımızda gördüğümüz şeyleri nasıl tefrik edersek o kadar vazih bir surette görürler..”

“Tarahumarlar büyük yılanların nehirlerde yaşadığına inanırlar. Bu yılanların boynuzları ve büyük gözleri vardır. Yalnız şamanlar onları görürler..”

“ En büyük hikulbi (insan şekline konmuş mukaddes ağaç) şaman ile beraber yer, arkadaşlarıyla beraber yalnız ona gözükür..”

Biliyoruzki mevcudatın ve eşyanın en mühim hassaları iptidailere göre gizli kuvvetleri ve sırî kudretlerdir. İşte bu kudretlerden biri bilhassa muayyen ahvalde zahir olmak yahut zahir olmamaktır. yahut bu kuvvet lâzımgelen sülukü edinen, idrâk eden nefislerdir, veya yüksek bir asıl ile olan iştirak ile o kuvvet elde edilir v. s. velhasıl sirrî münasebetler bazı mevcutlar ile bazı şahıslar arasında teessüs eder, binaenaleyh bundan dolayı bu şahıslar bu mevcudatı görebilmek imtiyazını haizdirler. Bu ahval tıpkı rüyanın ahvaline mümasildir. İptidaî kendisinin hariç kaldığı sırî idraki şüpele görmekten uzak olarak rüyada olduğu gibi bunda da görünmez kuvvetlerle olan çok nadir ve binaenaleyh mânâlı bir irtibat görür.

Mâşerî tasavvurların kuvvetine karşı tecrübenin hiç nüfuzu yoktur, Mâşerî tasavvurlar eşyada bazı hassaların huzurunu tezamün ettiği vâkıit hiç bir şey iptidaiyi bundan vaz geçiremez. Bize göre eşyada bu kabilden hiç bir şey görmemekliğimiz kat'dır. İptidaiye göre bu görmemezlik eşyada hassaların bulunmayacağını asla isbat etmez, çünkü ihtimal idrake zahir olmamak. yahut ancak bâzı şerait dahilinde zahir olmak o eşyanın mahiyeti icabıdır. Binaenaleyh ,bizim tecrübe dediğimiz ve bizim nazarımızda sahi olduğunu kabul etmek yahut etmemek lâzım gelen şeyin mâşerî tasavvurlara karşı kuvveti yoktur.

VI

İptidailere mevcudet ve eşyanın sırrı hassalarını onlara göstermek için tecrübeye ihtiyaçları olmadığından, tecrübenin onlara gösterdiği tekziplere karşı kaytsız kalırlar. Çünkü şeyniyetdeki hisolunur görünür, lemise kabiliyetli vasıflara munhasır olan tecrübe, bilhassa daha ehemmiyetli olan gizli kuvvetlere hiç taalluk etmez. Mesela bir büyücü filinin muvaffakiyetsizliği ona inananların cesaretini kırmasının misali yoktur.

Nicobar adalarından “bütün köylerin ehalisi [Tanangla] (Teavün yahut himaye) denilen merasimi ifa ederler, bundan maksat şark şimal melten rüzgârları vasıtasıyla husule gelecek hastalıkları men'etmekdir. Halbuki aynı şeyi her sene yaparlar ve daima neticesiz kalır.,

Keza “Fetiş,, hassalarına olan itikada karşı tecrübenin tesiri yoktur. Bu itikada müsait bir tezda vakayı tefsir edebilecek vasıta daima bulunur. Orta Amarikada tetkikda bulunan bir müşahit diyor ki: “Agacın üzerinde bulunan bir kuşa attım, tesadüf ettiremedim. Kinin almıştım elim titriyordu. Oradaki zenciler o kuşun fetiş olduğunu ve benim onu vuramayacağını söylediler. Ben yeniden attım yine vuramrdım. Orada bulunanlar kazanmışlardı. Bununla beraber ben tüfeği yeniden doldurdum ve dikkatle nişan aldım kuşu düşürdüm. Biraz şaşalıdıktan sonra zenciler hamen izah ettiler ki ben bir beyazım ve fetiş kanunları banım hakkımda hiç cari olmazlar. Bu suretle tüfeğimin son atımı onlara hiç bir şey isabet etmedi.,

Keza Longo'da müşahedede bulunan doktor Pechuel' diyor ki: “bana bir fil kuyruğunun tüylerinden yapılmış bir deniz balığının ve timsahın dişlerinden süslenmiş güzel bir kıraat getirdiler. Bu dişler denizden geldiği için beni bütün tehlikelerden koruyacak idi. Bir çok defalar denizi kum yığımından geçmek için acele ettiğim çok oldu ve bir defa sahile vasil olmak için çok zahmet çektim. Citti olarak hüküm edildi ki yalnız dişler beni kurtardı, çünkü onlar olmasaydı benim

yüzmede ki meharetim bu ağır dalgalardan kendimi kurtarmaya kifayet etmeyecekti. Vakia ben kıravatı takmayordum, yine onun tesirine inanıyorlardı. „

İmdi iptidai cemiyete mensup insan öyle mevcudat ve eşya arasında yaşar ve hareket eder ki bizim o eşya ve mevcudatda bildiğimiz vasıflardan başka bir takım sirrî hassalar vardır. eşyanın görünen şeniyetine ona göre bir diğeri karışır. Müşahede olunan bütün bu vakialar hakkında pek çok müşahitler ve anthrpologistler ruhculek lisasını kullanırlar Erazer, aşağı tabakadan olan cemiyetlerde bu vakiaların umumî olduğunu gösteren pek çok vesikalar toplamıştır, Mesela, Oraonların muhayyilesi periler aleminde gezer ve korkar.. Perilerin müdavim olmadıkları hiç bir kaya, hiç bir yol, hiç bir dere, hiç bir orman yoktur.. Her tarafda habis ruhlar vardır..„

Kore'de periler "bütün gökleri ve yerden bir parmak mıkdarını işgal ederler. Bunlar uzun yollarda, ağaçlarda, kayaların üstünde, dağlarda, vâdilerde, akar sularda, insanlara fırsat gözetirler. Gece ve gündüz insanı daima gözetlerler. Her vakit insanların etrafında, önünde arkasında, başının üstünde uçarlar, insanları yerin altında istiçvap ederler. İnsanlar hatta kendi evlerinde barınamazlar: periler orada da bulunur, duvarların sıvalarına yapışmış, tabanlara ve bölmelere asılmışdır. „

Garbî Afrikada Fang'larda "periler her tarafta bulunur. „

Mis Kingsley, diyor ki: "her günkü hayatının bütün fiillerinde afrika zençisi sana tarafında bulunan büyük ve kudretli periler alemi ile nasıl yaşadığını gösterir.. Ava yahut harbe gitmeden evvel ihtiva ettiği perileri kuvvetlendirmek için büyütlü bir madde ile silahlarını uvar; hem de onlarla konuşur. onlara nasıl bakdığını nasıl hediyeler verdiğini hatırlatır ve onlardan kendisini tehlike zamanında terk etmemelerini rica eder.

Mis Kingsley, bu iptidai insanların her şeyden edindindikleri tasavvurların mütecanis olduğunu şiddetle iltizam eder. Bunlar her şeyi periler olarak düşünürler.. Eşya bir perinin diğeri bir peri üzerine olan tesiri sebeble vaki olur. Doktor bir ilaç verdiği vakit hastalık perisi üzerine müessir olan ilaç perisidir. Sirrî tesir olmaksızın maddî tesir anlaşılmaz bir halde kalır. Yahut daha ziyade asıl maddî tesir yokdur, ancak sirrî tesir vardır.

Kezâ: bu iptidailere bâzı farkları anlatmak, bilhassa mesela, büyütlü bir fil ile adam öldürme vukua geldiği vakit öldüreni itham etmeyi anlatmak hemen hemen mümkün değildir. Bir müşahit diyor ki: "Ben muhatabım olan bir yerliye izah etmek istedim ki eğer müt-

tehim fetiş menasikini ifa ettikten sonra haaatı izale edecek her hangi bir fili yaptı ise ölümün gelmesini anlarım. Fakat eger müttehim ancak fetiş menasikinden başka bir şey yapmadı ise, vukua gelen ölümün faili degildir. Yalnız müttehim fetiş menasikini yapsın yamasın zehir kullandı ise mücrimdir. „

Aynı müşahit diyor ki: “Her şeye ragmen fetiş ile zehir arasında ki fark bir çok yerlilerin zihninde müphem kaldı. Benim zehir dediğim şey onlara göre fetiş kudretinin bir diğer maddî şeklinden başka bir şey değildir: zehir de fetiş gibi ancak kendinde olan perinin huzur ile tesiri haiz oluyor. „ yâni onların zihninde alelade fetiş zehirin öldürdüğü gibi mutlaka öldürür. Hatta daha mutlak olarak: çünkü zehir ancak bir sirrî kudretle öldürür ki o kudret bâzı ahvalde ondan çıkmış olabilir.

İmdi diyebiliriz ki bu zihniyet ruhculuk taraftarları lisanının daha derin bûşündüremeyeceği kadar mantığı zihniyetden pek çok farklıdır. Onlar iptidai cemiyetlerin insanlarına mahsus periler, cinler, hayaletler alemini tasvir ettikleri vakit derhal düşünüyorlar ki bu cinsden olan itikatlar medenî memleketlerde henüz kayp olmamıştır. İspiritizmeden bahse hacet görmeksizin halk edebiyatında çok bulunan peri hikâyelerini hatırlatırlar, ve binaenaleyh farkın yalnız az ve çokdan ibaret olduğunu düşünmek isterler. Vakia bu itikatlar şimdiki cemiyetlerde eskiden çok umumî ve çok eski olan zihin haletlerinin arta kalanları telakki edilebilir. Fakat bunu iptidailerin zihniyetinden çok zaiflamış eski bir hayal görmekten sakınmalıdır. Bizim cemiyetlerden en az tenevvür etmiş kimselere göre bile peri, cin v. s hikâyeleri fevkattabia bir mehallesine ait olurlar: bu tezahürat, bu büyü fiilleriyle, alelade idrak ve bu günkü tecrübeler ile elde edilmiş vakialar arasında ayırıcı bir hat açıkca görünür

İptidailere göre, bilakis, bu ayırıcı hat yoktur. Bir cinsden olan idrakler ve tesirler diğerleri kadar tabiidir. yahut, daha doğrusunu söylemek lâzımgelirse, tefrik edilmiş iki cins yoktur. Şimdiki cemiyetlerde hurafeperes, kezâ çok kerre dindar olan kimseler iki sınıf şeniye inanın: kir kısmı hareketin zarûrî kanunlarına tabi olarak his olunur ve görülür, diğer hisin birincileri ihata eden âdeta sirrî bir daire teşkil eder (ruhani)dir. his olunmaz, görünmez. Fakat, iptidai zihniyete göre biri diğeri ile temas eden mütemayiz, az çok yekdiğerine nüfuz eden iki alem yoktur. Ancak bir alem vardır. Her şeniye, her fiil gibi sirridir. Binaenaleyh her idrak de sirridir.

Sévy - Bruhl -

Halil Nimetullah